

دانشگاه شهید چمران اهواز

Qualitative Methods in Educational Researches

دیدگاه‌های زیربنایی معرفت‌شناسی در علوم رفتاری

انتخاب رویکرد پژوهشی بر پایه دیدگاه فلسفی استوار است.

زیرا پژوهشگران قبل از انجام پژوهش ماهیت سوالاتی از این قبیل را مفروض داشته‌اند:

ماهیت واقعیت چیست؟

ماهیت شناخت چیست؟

شناخت چگونه به دست می‌آید؟

... (دنزین و لینکلن: ۱۹۹۴)

در این مقاله به بررسی تأثیر دوره های آموزش ضمن خدمت بر بهبود عملکرد معلمان در آموزش و پرورش می پردازیم. در این راستا، فرضیه های زیر بنا شده است:

مثال: “بررسی تأثیر دوره های آموزش ضمن خدمت بر بهبود عملکرد معلمان”

فرض زیربنایی این پژوهش:

میتوان تأثیر آموزش ضمن خدمت را می توان مستقل از هر نوع آموزش دیگری اندازه گیری نمود!

اما شک نیست که در عمل چنین امکان وجود ندارد

بنابراین برخی صاحب نظران پژوهش معتقدند که:

پژوهش ها تا کنون فقط “روش انجام امور” را به ما نشان داده اند و نتوانسته اند نظریه ای بنیادی ارائه کنند!

پارادایم های تحقیق کدامند؟

این پارادایم ها بر حسب ویژگیهایشان به چهار دسته تقسیم می شوند:

۱- اصالت تحصیلی (Positivism)

۲- تفسیرگرایی (Interpretivism)

۳- نظریه انتقادی (Critical theory)

۴- پسا ساخت گرایی (Post-Structuralism)

دیدگاه اصالت تحصیلی (Positivism)

در دیدگاه اصالت تحصیل، واقعیت امری عینی است
مستقل از پژوهشگر است
پژوهشگر باید آن را کشف کند

بنابراین :

دانش ماهیتی عینی دارد

شناخت واقعیت تحت تأثیر ارزش های پژوهشگر نیست

متخصصان گزاره های تحقیق را صورتبندی می کنند و تحت شرایط کنترل شده به دقت
مورد اندازه گیری قرار می دهند.

دو گروه اصالت تحصیلی در پژوهش قابل تفکیک هستند:

اثبات گرایی

پسا اثبات گرایی (نمی توان فرایند پی بردن به واقعیت را کاملاً عینی عملیاتی کرد)

واقعیت یک پدیده مادی نیست

واقعیت و حقیقت مشروط به تجربه و تفسیر انسان است

انسان از طریق تجربه می تواند دانش مربوط به واقعیت را در ذهن

خود بسازد

بنابراین:

دانش از تعامل انسان با موضوع پژوهش حاصل می شود.

از طریق روشهایی مانند قوم نگاری، مطالعه موردی، پدیدار شناسی و

تحقیق تاریخی دانش حاصل می شود.

دیدگاه انتقادی

در دیدگاه انتقادی فرض اساسی اینست که واقعیت مستقل از ذهن انسان است اما اذعان می شود که هرگز نمی توان آن را به صورت عینی شناخت.

ارزشها و قدرت در ساخت دانش و پی بردن به شناخت نقش دارند.

مثال:

برای کسب دانش در مورد پدیده های آموزشی لازم است تأثیر قدرت نابرابری فرصت های آموزشی را شناسایی کرد.

زیربنای نظری مورد استفاده شامل اندام پژوهش و فرم نگاری انتقادی

پسا ساخت گرایی

• پژوهشگر در این دیدگاه به بازنمایی های چندگانه از واقعیت های اجتماعی از طریق زبان و گفتمان در بافت های گوناگون محیطی می پردازد.

(واقعیت چند بعدی است و در لایه های پنهان زبان و گفتمان نهفته است)

• ماهیت دانش درباره پدیده های اجتماعی بر حسب تعامل افرادی که قدرت را در دست دارند و افرادی که تحت سیطره قدرت هستند درک می شوند.

• از نظر روش شناسی برای شناخت پدیده های اجتماعی (کسب معرفت) پژوهشگر فرایند اعمال قدرت و روابط اعمال سلطه را بازنمایی می کند
• روش تحقیق: تحلیل گفتمان

پژوهش کیفی چیست؟

هدف: هدف هر پژوهشی کسب دانایی است.

هدف اصلی پژوهش کیفی درک ما از این نکته است که "جهان چگونه ساخته شده است؟ (مک لود: ۲۰۰۲).

معنی این جمله چیست؟

ما در دنیای اجتماعی، شخصی، منطقی و بسیار پیچیده و لایه دار زندگی می کنیم!

به طور کلی پژوهش کیفی فرایندی از پژوهش عمیق و دقیق در مورد ابعاد دنیای اجتماعی است که منجر به شکل گیری بیان شفاهی یا چارچوب مفهومی که روشهای جدیدی برای درک جهان ایجاد می کنند، می شود.

پژوهش کیفی دارای ویژگیهای زیر است:

- ۱- تأکید بر اکتشاف و توصیف
- ۲- عدم استفاده از نمونه گیری تصادفی
- ۳- تأکید بر مطالعه پدیده ها در بافت طبیعی آنها
- ۴- در نظر گرفتن پژوهشگر به عنوان یکی از ابزارهای پژوهش
- ۵- ارائه نتایج به صورت علام، حروف، تصاویر و ...

ضرورت انجام پژوهش کیفی چیست؟

دست کم دو دلیل مرتبط با هم برای پژوهش های کیفی وجود دارد:

الف) هدف پژوهش "کسب دانایی" مورد توافق عموم مردم است اما Common sense که قبلاً بر مجموعه ثابتی از قوانین تأکید داشت، امروزه مدتهاست تاریخ مصرفش به اتمام رسیده است!

ب) پژوهش کیفی راههای جدیدی برای درک جهان اجتماعی که در آن زندگی می کنیم به دست می دهد و می تواند برای زندگی عادی مفید باشد. (دانش حاصل از پژوهش کیفی در عمل مفید است).

!

منطق پژوهش کیفی

پژوهش کیفی یک حقیقت علت و معلولی که از طریق قوانین علی ساخته می شود را نمی پذیرد. (هومن: ۱۳۹۰).

پژوهش کیفی در معنای گسترده آن یک اصطلاح انسان مدار است

بر این اساس پیش می رود که ما به طور فردی و یا جمعی جهانی را که در آن زندگی می کنیم را می سازیم و باید نسبت به آن احساس مسئولیت کنیم.

چگونه یک طرح پژوهش کیفی بنویسیم؟

- ۱- آیا یک طرح پژوهشی در آغاز یک مطالعه باید تدوین شود؟
- ۲- چه گامهایی برای تقویت روایی و پایایی باید برداشته شود؟
- ۳- چه پیچیدگیهایی در واحد جمع آوری داده ها وجود دارد؟
- ۴- چه چالشهایی در نمونه گیری وجود دارد؟
- ۵- آیا می توانیم مفاهیم و نظریه ها وارد کنیم؟
- ۶- آیا لازم است برای بازخورد از نمونه برنامه ریزی شود؟
- ۷- آیا لازم است روی تعمیم یافته ها متمرکز شویم؟
- ۸- آیا لازم است یک منشور انتخاب کنیم؟

مراحل اجرای یک طرح پژوهش کیفی مارشال و راسمن در ۱۹۹۵ Marshall and Rossman

۱ – مقدمه شامل:

بیان مسئله و اهمیت آن بنا بر پیشینه تحقیق ،

هدف اصلی تحقیق

سوال های تحقیق

محدودیت های تحقیق

۲- روش تحقیق

طرح تحقیق و توجیه استفاده از آن،

تمرکز بر یک قلمرو ویژه،

جامعه آماری و ویژگی های مورد مطالعه

نمونه گیری از افراد، رفتارها یا وقایع ویژگی های مسئله

چگونگی رفت و برگشت به اجزای آن مسئله

۳- روش گردآوری داده ها

چگونگی مشارکت افراد مورد مشاهده در محیط مورد مطالعه

مشاهده مستقیم

انجام مصاحبه عمیق

بازنگری اسناد

۴- ثبت، سازماندهی و تحلیل داده ها

برنامه زمانی

سطوح گردآوری داده ها

نیاز به نیروی انسانی

نیاز به منابع

چرا تحقیق کیفی را انتخاب می کنیم؟

هشت دلیل:

- ۱- ماهیت سوال تحقیق (چگونه و چرا)
- ۲- مطالعه پدیده از ابعاد مختلف
- ۳- ارائه تصویری تفصیلی از پدیده مورد مطالعه
- ۴- مطالعه پدیده در بستر طبیعی
- ۵- محقق شخصاً اقدام کننده برای رفع و یا کاهش یک اثر
- ۶- داشتن زمان و منابع کافی تا تهیه گزارش
- ۷- مخاطبان پژوهش این نوع پژوهش را بپذیرند و از قبل آگاهی داشته باشند
- ۸- پژوهشگر قصد داشته باشد به عنوان یادگیرنده فعال در فرایند پژوهش مشارکت داشته باشد.

آیا یک طرح پژوهشی در آغاز یک مطالعه باید تدوین شود؟

همه مطالعات کیفی با طرح تحقیق آغاز نمی شوند

طرح پژوهشی در تحقیق کیفی نقشه راه نیست! فقط یک مطالعه گذشته نگراست!

علیرغم توافق بر روی این موضوع که طرح تحقیق لازم است اما ارزش آن مورد توافق نیست!

فرایند تحقیق بازگشتی است می تواند ضمن پیشرفت مطالعه تغییر کند.

چه گامهایی برای تقویت روایی و پایایی باید برداشته شود؟

روایی در تحقیقات کیفی به کنترل کیفیت اشاره دارد
کیفیت داده های گردآوری شده، گزارش های تدوین شده و تفصیل بازنمایی ها

بنابراین پژوهشگران :

باید به ویژگیهایی که روایی تحقیق را تقویت می کنند آشنا باشند

مکسول (۲۰۰۹) برای مقابله با تهدیدات پژوهش کیفی ۷ راهبرد را معرفی می کند:

- ۱- درگیری در میدان
- ۲- داده های غنی
- ۳- روایی پاسخگو
- ۴- جستجوی شواهد ناهمخوان
- ۵- مثلث سازی
- ۶- شبه آماره ها
- ۷- مقایسه

چه پیچیدگیهایی در واحد جمع آوری داده ها وجود دارد؟

یک مولفه عمده در ساختار یک پژوهش کیفی (واحدهای جمع آوری داده یا واحد تحلیل).

ترتیبات آشیانه ای

ارتباط بین سطوح واحدهای جمع آوری داده و عنوان اصلی یک مطالعه

چه چالشهایی در نمونه گیری وجود دارد؟

دو چالش عمده در نمونه گیری در پژوهش های کیفی وجود دارد:

۱- نمونه با چه روشی انتخاب شود؟

۲- چه منطقی برای تصمیم گیری درباره حجم نمونه وجود دارد؟

آیا لازم است روی تعمیم یافته ها متمرکز شویم؟

پژوهشهای کیفی ماهیتاً ویژه گرا هستند
ویژه گرایی این مشکل را ایجاد می کند پس تعمیم یافته ها چگونه؟

مشکل: نیاز به دستیابی و رای تعمیم پذیری آماری!

راه حل: تعمیم تحلیلی یا تعمیم نظری

تعمیم تحلیلی یک فرایند دو مرحله ای است:

- ۱- مرحله اول: شامل ادعای مفهومی می شود که در آن بررسی کننده نشان می دهد که چگونه یافته های یک مطالعه به طور مشابه مجموعه خاصی از مفاهیم سازه های نظری یا پیامدهای فرضی وقایع را معرفی می کند.
- ۲- کاربرد همان نظریه در موقعیت های مشابه دیگر

هدف از تعمیم تحلیلی ارائه گزاره ها و فرضیات در یک سطح مفهومی بالاتر است.

آیا لازم است برای بازخورد از نمونه برنامه ریزی شود؟

دریافت بازخورد از سوی شرکت کنندگان می تواند روایی طرح را افزایش دهد

می تواند منجر به تغییر و تصحیح فرایند پژوهش منجر شود.

می تواند از طریق روایی پاسخگو و بررسی اعضاء منجر به رعایت ضوابط اخلاقی و تقویت ارتباط با شرکت کنندگان شود

آیا می توانیم مفاهیم و نظریه ها وارد کنیم؟

پژوهش کیفی بر معنی وقایع تمرکز دارد (نه فقط رخداد وقایع)

پژوهش کیفی بازنمایی عقایدیست که بیشتر انتزاعی هستند.

در پژوهش کیفی مجموعه ای از مفاهیم به صورت منطقی در کنار هم قرار می گیرند و یک نظریه درباره وقایع را بازنمایی می کنند.

پژوهش کیفی روز شمار وقایع نیست!

پژوهش کیفی ترجمه واقعیت های زندگی است!

آیا لازم است یک منشور انتخاب کنیم؟

پژوهشگر کیفی منشور مکتوب ندارد!

منشور به عنوان یک چارچوب ذهنی (مثال سوالات یک پزشک از بیمار، یا یک کارآگاه پلیس)

منشور در تحقیقات کیفی لازم است شرایط زیر را داشته باشد:

- ۱- باید سوالات کارآمدی داشته باشد
- ۲- منشور باید بتواند خط سیر جمع آوری داده ها را بازنمایی کند.
- ۳- سوالهای منشور به شما کمک کند که به شواهد همگرا برسید.
- ۴- منشور باید احتمال رسیدن به بینش جدید را افزایش دهد.

بازانگاری تحقیق کیفی

تحقیق کیفی برای درک و تبیین پدیده‌های پیچیده اجتماعی از **داده‌های کیفی** نظیر داده‌های حاصله از مصاحبه، مشاهده مشارکتی، مستندات، پرسشنامه و ... استفاده می‌کند.

پیدایش تحقیق کیفی به وجود **عامل انسانی و معنا و مفهومی** که در نظر دارد مربوط می‌شود.

محقق و تحقیق شونده با یکدیگر در **رابطه متقابل** در نظر گرفته می‌شوند. هم به توصیف می‌پردازد و هم تبیین و برای گردآوری داده به گفته‌ها و رفتارهای قابل مشاهده افراد تکیه می‌کند.

توجه عمده به پدیده‌های اجتماعی و فرهنگی

بازانگاری تحقیق کیفی

فرض این است که دنیای اجتماعی همیشه ساخته بشر است نه **کشف** بشر، بنابراین **عمل تفسیری** سعی دارد تا واقعیت را همان گونه که به وسیله پاسخگویان دیده شده و تجربه شده است، به دست آورد.

سعی دارد تا رفتارهای بشر و تفسیرهایی که مردم از خود و دیگران ارائه می‌دهند را **تعبیر** نماید.

گروه **کوچکی** از پاسخگویان را مطالعه می‌کند.

هدفش مطالعه **واقعیت از درون** است نه از بیرون.

عموماً از متغیرها و اندازه‌های کمی استفاده نمی‌کند.

تکنیکهای **نمونه‌گیری تصادفی** را به کار نمی‌گیرد.

سعی دارد تا بدون هیچ گونه **پیش‌فرضی** با واقعیت رو به رو شود.

محقق و مطالعه شونده را به عنوان دو عنصر مهم و برابر از یک وضعیت در نظر می‌گیرد

تلاش می‌کند واقعیت از طریق **کنش متقابل** به دست آید

سعی می‌کند تا مردم را **درک** کند و بفهمد نه اینکه آنها را **اندازه‌گیری** نماید.

تلاش می‌کند تا **معانی** و قوانین عمل اجتماعی را **بازنمایی** کند.

▶ موضوع مهم، فرآیند پیچیده و عوامل دخیل متعدد (ازدواج، طلاق و مهاجرت)

▶ شناخت محدود، موضوع کاملا شخصی و دور از منظر عمومی (طلاق)

▶ تفاوت موارد زیاد، غیر قابل تبیین با تئوریهای موجود، موارد مشابه در جامعه مورد مطالعه و عدم وجود تفاوت بارز میان افراد عضو جامعه مورد مطالعه

▶ واقعه تا اندازه‌ای تحت تاثیر تصمیم و انتخاب شخصی یا گروهی باشد مانند مشارکت و عدم مشارکت در برنامه‌های بهداشتی و آموزشی

▶ موضوع کمیاب، نادر و ثبت جزئیات آن اهمیت بسیار داشته باشد (قحطي، پناهندگان، انقلاب، بلایای طبیعی ، کشف معادن)

▶ تغییرات بسیار سریع باشد (فروپاشی شوروی)

▶ موضوع جدید باشد، نتوان به صورت آشکار آن را بررسی کرد (روابط جنسی در سنین پایین، روابط خارج از ازدواج، مهاجرت غیر قانونی، پولشویی)

▶ موضوع غیر قابل مشاهده، اما به صورت غیر مستقیم و توسط اعتراض مردم بیان می‌شود، مانند تبعیض، ترس و وحشت

نمونه‌های مهم کاربرد تحقیق کیفی

روشهای گردآوری داده در تحقیقات کیفی

روشهای گردآوری داده ها:

۱- مصاحبه

۲- مشاهده

۳- بررسی اسناد

۴- تکنیک دلفی

۵- مصاحبه با گروههای کانونی

...

مصاحبه

نکات مهم در مورد انجام مصاحبه

- تکلم زبان شخص مصاحبه شونده
- آشنائی مصاحبه گر با اهداف و روش طبقه بندی و ارزش گذاری پاسخ ها
- دخالت ندادن تمایلات شخصی مصاحبه گر
- ایجاد شرایط یکسان برای همه
- کسب اجاره درهنگام استفاده از دستگاه ضبط صدا
- جلب اعتماد مصاحبه شونده
- رعایت مقام و موقعیت اجتماعی افراد
- بیان توضیحات کافی قبل از شروع مصاحبه
- ارائه آموزش به مصاحبه گران پیش از انجام مصاحبه

مزایای مصاحبه

- قابلیت استفاده برای کم یا بی سوادان و کودکان و بیماران
- امکان روشن کردن مفهوم سوالات
- در مقایسه با مشاهده بدست آمدن درصد بیشتری از پاسخ ها

معایب مصاحبه

- وقت گیر و پرهزینه
- در مقایسه با روش مشاهده ثبت وقایع ناقص تر است
- طبقه بندی و تجزیه و تحلیل اطلاعات در هنگامی که سوالات باز هستند مشکل است

مشاهده

مشاهده می تواند کیفی یا کمی باشد.
اطلاعاتی که از طریق حواس بدست می آیند مشاهده نامیده می شوند
اما تأکید بیشتر بر مشاهده دیداری است.
مشاهده اساس استنباط است.
اساسی ترین مهارت علم توان انجام مشاهده دقیق است.

- مشاهده از نظر میزان مشارکت محقق :
- ۱- مشارکت کننده کامل
 - ۲- مشارکت مشاهده ای
 - ۳- مشاهده مشارکتی
 - ۴- فقط مشاهده کننده

بررسی اسناد

اسناد مکتوب
اسناد دست اول

...

مصاحبه گروه‌های کانونی (Focus Group)

تعریف:

:

۱- تعریف کروگر (Kruger) از گروه‌های کانونی:

روشی برای تبادل افکار و مذاکره است که طبق یک برنامه ریزی دقیق طراحی می‌شود تا ادراکات و بینش مصاحبه‌شوندگان را در محیطی به دور از تهدید و فشار بسنجد.

۲- تعریف مورگان (Morgan):

گروه‌های کانونی شکلی از مصاحبه گروهی هستند اما تمیز و تشخیص بین این دو خیلی مهم است. بطوری که مصاحبه گروهی شامل مصاحبه همزمان تعدادی از افراد بوده و تمرکز اصلی بر پرسش‌ها و پاسخ‌های مطرح شده بین محقق و مصاحبه‌شوندگان می‌باشد.

مصاحبه گروه‌های کانونی (Focus Group)

چه زمانی از مصاحبه گروه‌های کانونی استفاده می‌کنیم؟

زمانی که ذهنیت جمعی افراد مهم باشد

چند نفر باید در مصاحبه شرکت کنند؟

۱۲-۶ نفر

مدیر: گرداننده بحث

چه افرادی انتخاب شوند؟

- با موضوع بحث آشنایی کامل داشته باشد.
- نسبت به موضوع بحث هیچ گونه تعصبی نداشته باشد.
- با زبان و فرهنگ شرکت کنندگان آشنا باشد.
- رئیس و مرئوس شرکت کنندگان نباشد.
- بر اساس موضوع و شرکت کنندگان توجه به جنسیت اهمیت دارد.
- این سه ویژگی را داشته باشند:

افراد متجانس و همگن باشند، نمایانگر گروه بزرگتر باشند، با

بزرگ آشنا نباشند.

مصاحبه گروه های کانونی

مصاحبه گروه های کانونی:

هدف از مصاحبه گروهی حل مشکل نیست!

مشارکت کنندگان کارشناسان آموزش دیده نیستند!

جلسات طوفان ذهنی نیست!

یک جلسه مصاحبه گروهی نیست!

هدف اصلی آن کشف نگرشها، احساسات، باورها، تجربه ها و

واکنشهای مشترک افراد است

انعکاس دانش و آگاهی به دست آمده از گروهی به گروه دیگر.

ایجاد پایه ای از دانش مشترک در خصوص یک مساله یا موضوع

تحلیل داد های کیفی

تحلیل داده های کیفی یک هنر است.

The art of qualitative data analyze.

Dance

Music

...

فرایند تحلیل داده کیفی فرایندی منعطف است.

فرایندی اقماعی است.

Anticipatory-During- post در بسیاری از مراحل آن دیده نمی شود.

تحلیل داد های کیفی

تحلیل کیفی: توصیفی
تحلیل کیفی: تبیینی (علی)
تحلیل کیفی تفسیری (تأویلی – تفهیمی)

مراحل تحلیل داد های کیفی

مستند سازی

سازماندهی / طبقه بندی داده ها و مفاهیم

برقراری ارتباط بین داده ها و مفاهیم

تأیید و اعتبار بخشی

ارائه یافته ها